

УДК: 37. 035. 3: 373. 3

В.Г. ШУТЯК

ПРО ЗМІСТ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

***Резюме.** У статті наголошується на значенні змісту освіти як одного з найважливіших компонентів процесу навчання; вказується, що функції змісту відображаються в програмах з кожного предмету; аналізується програма з трудового навчання для молодших школярів, розроблена на основі нового Державного стандарту початкової загальної освіти; даються рекомендації, врахування яких могло б сприяти вдосконаленню змісту трудового навчання в початкових класах.*

***Ключові слова:** зміст освіти, навчальна програма, початкові класи, трудове навчання, принцип політехнічної освіти, графічна грамота.*

Постановка проблеми та мета статті. Зміст освіти – один з найважливіших компонентів процесу навчання. «Це система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей школярів, формування світогляду, моралі і поведінки, підготовку до суспільного життя, праці. До змісту включаються всі елементи соціального досвіду, нагромадженого людством» [3, 366]. Завдяки освіті підростаюче покоління повинно навчитися творчо і критично думати, самостійно поповнювати свої знання. Зміст освіти не може бути стабільним упродовж багатьох років. Він постійно змінюється і оновлюється залежно від рівня розвитку науки та економіки, соціального замовлення для системи народної освіти. Оновлення змісту освіти повинно бути зорієнтоване насамперед на розвиток особистості, яка здатна не лише засвоювати певний обсяг знань, а й творчо застосовувати їх у практичній діяльності.

«Сучасний зміст початкового навчання, – зазначає О.Я. Савченко, – має бути багатокомпонентним і національним, бо це – об'єктивна передумова реалізації його розвивальних і виховних функцій» [5, 58]. Відповідно до загальнодержавних цілей початкового навчання у змісті освіти мають відбиватися такі елементи:

- а) система знань про природу, суспільство, людину, працю, техніку тощо;
- б) система загальних способів навчальної діяльності;
- в) досвід індивідуальної творчої праці;
- г) досвід емоційно-вольового, морального, естетичного ставлення людини до навколишньої дійсності, вміння користуватися системою цінностей суспільства.

Усі функції змісту початкового навчання відображено у програмах з кожного предмету. До них мають бути включені знання й уміння, способи діяльності, досвід творчої праці. Добре, коли в кінці дається перелік наочності, список літератури, критерії оцінювання знань, умінь і навичок молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст освіти має відповідати віковим особливостям учнів та їх пізнавальним можливостям, розвивати пізнавальні здібності, привчати до аналізу та синтезу, узагальнення і систематизації, абстрагування і конкретизації. Для кращого засвоєння навчального матеріалу в програмі повинні бути установлені чіткі міжпредметні зв'язки, які давали б можливість визначити ті знання й уміння, на які потрібно спиратися при вивченні нового матеріалу.

Програма з трудового навчання для початкових класів змінюється приблизно один раз на 7-8 років. За цей період відбуваються певні зміни в галузі науки і техніки, суспільством висуваються нові вимоги до школи, з'являються нові методичні рекомендації, що базуються на вивченні та узагальненні передового педагогічного досвіду.

Остання програма з трудового навчання була затверджена Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України у 2012 році. За своєю структурою і змістом вона суттєво

відрізняється від попередньої, у якій навчальний матеріал об'єднувався, виходячи з основних напрямів життєдіяльності людини, в п'ять розділів: «Людина і природа», «Я сам та інші люди», «Людина і знаки інформації», «Людина і техніка», «Людина і художнє довкілля». Важливим компонентом програми була пропедевтична профорієнтаційна робота з молодшими школярами на рівні ранньої профорієнтації і первинної діагностики. Учні ознайомилися з зовнішніми атрибутами професії (1 клас), предметами і засобами професійної діяльності (2 клас), метою і умовами праці з різних напрямів професійної діяльності (3 клас), кваліфікаційними якостями працівників (4 клас) [4, 202].

Згідно нової програми метою трудового навчання в початковій школі є «формування і розвиток у межах вікових можливостей предметно-перетворювальної компетентності учнів, яка дає можливість їм самостійно вирішувати предметно-практичні та побутові завдання» [6, 54].

Компетентність тлумачиться Н. А. Волковою як поєднання відповідних знань і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про певну галузь та ефективно діяти в ній. Вона об'єднує пізнавальні ставлення та практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, які можна мобілізувати для активної дії [2, 269].

Виходячи з цього, мета трудового навчання молодших школярів визначена дещо спрощено, в ній відсутня інтелектуальна складова трудової діяльності (уміння аналізувати зразки, планувати роботу, контролювати власні дії, розвиток конструкторських здібностей).

Навчальний матеріал диференціюється за видами діяльності учнів (згинання, складання, різання, ліплення) та конструкційними матеріалами (папір, картон, пластилін, природні і штучні матеріали), які ускладнюються у кожному класі. Якщо об'єднати навчальний матеріал для всіх чотирьох класів, враховуючи структуру попередніх програм, то його можна подати у вигляді таблиці (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Навчальний матеріал	1 кл.	2 кл.	3 кл.	4 кл.
Папір, його види, властивості й обробка	20	12	10	8
Робота з природними матеріалами	3	4	4	-
Робота з пластиліном	4	4	2	3
Робота з нитками і тканиною	-	2	3	7
Робота з штучними матеріалами	-	3	2	2
Робота з різними матеріалами	-	2	6	8
Самообслуговування	2	2	2	1
Екскурсії	2	2	2	2
Резерв часу	4	4	4	4
Всього	35	35	35	35

Як видно з таблиці 1, на роботу з папером і картоном відведено найбільшу кількість годин. І не дивно, бо цей матеріал є доступним і легким в обробці, з нього можна виготовляти найрізноманітніші вироби.

Учні першого класу отримують загальне уявлення про виробництво паперу, види, властивості та його призначення, ознайомлюються з послідовністю дій під час виготовлення виробів, правильністю виконання трудових операцій. Вони вчаться розмічати за шаблонами, лінійкою та кутником, згинати і складати папір, рвати його, різати ножицями і ножем, склеювати. Найчастіше діти виготовляють аплікації, виконуючи при цьому комбіновані види робіт.

У другокласників розширюються знання про види, властивості й застосування паперу, вони ознайомлюються з елементами графічної грамоти, правилами розмічання на папері та картоні, з лініями креслення, об'ємними фігурами та їх розгортками, послідовністю дій під час виготовлення паперових об'ємних фігур. Учні виконують аплікаційні роботи, виготовляють витинанки, орнаменти, створюють за зразком різні об'єкти способом оригамі.

Третьюокласники продовжують виготовляти витинанки, різні об'ємні вироби технікою оригамі, а також створюють із коробок і упаковок транспортні засоби, будинки, роботів. Крім цього вони отримують загальні відомості про техніку квілінг, основні прийоми роботи та послідовність виконання.

У четвертому класі учні конструюють рухомі моделі з картону та паперу, ознайомлюються з технікою колажу, виготовляють сюжетні композиції за власним задумом, а також продовжують створювати витинанки й об'ємні фігури технікою оригамі.

На нашу думку, робота з папером і картоном займає достатнє місце в програмі з трудового навчання в початкових класах. Гадаємо, що кількість годин можна навіть зменшити, знявши в третьому й четвертому класах тему «Оригамі». Адже ці види робіт мало впливають на загальний розвиток дітей, їх підготовку до майбутньої трудової діяльності.

Це ж можна сказати і про роботу з пластиліном, який не має жодного використання. Тим більше, що зміст навчального матеріалу повторюється з класу в клас, діти нічого нового не дізнаються, і в 3-4 класах їм на уроках буде просто нецікаво ліпити фігури тварин чи казкових героїв.

На вивільнених десяти уроках варто ознайомлювати учнів з елементами техніки, адже сьогодні техніка оточує дітей скрізь. Вони цікавляться справжніми й іграшковими машинами, намагаючись проникнути в таємницю їхньої будови та принцип роботи. Зважаючи на це, треба задовольняти й розвивати цей інтерес, пробуджувати у молодших школярів бажання ознайомитися з елементами техніки глибше, самостійно створювати різні технічні об'єкти, розвивати в учнів конструкторські здібності [7, 182].

Не обов'язково на уроках працювати з наборами конструкторів. Технічні об'єкти можна створювати з різних матеріалів: паперу і картону, металів і пластмас, деревини і готових коробок. У процесі виготовлення моделей автомобілів учитель робить їх класифікацію (легкові, вантажні, спортивні та спеціального призначення), розповідає про особливості автомобілебудування в Україні, Запорізький, Кременчуцький та Львівський автозаводи.

При виготовленні моделей літаків можна ознайомити учнів з їх типами (турбогвинтові та реактивні) і основними частинами (двигун, фюзеляж, крила, хвіст, шасі), використанням у техніці обтічної форми. Діти з інтересом будуть сприймати матеріал про вітчизняне літакобудування, про те, що конструкторське бюро О. Антонова розробило найкращі у світі вантажно-транспортні літаки «Антей», «Руслан» і «Мрія», здатні піднімати в повітря вантаж у 200 тонн. Перший літак, сконструйований братами Райт, у салоні «Мрії» зміг би розігнатися, пролетіти, опуститися й зупинитися.

З подібним матеріалом можна знайомити учнів при виготовленні моделей кораблів і потягів, технологічних, будівельних чи сільськогосподарських машин.

Особливих зауважень до роботи з природними, штучними та різними матеріалами немає. Лише варто було б чіткіше визначати зміст навчального матеріалу та державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки школярів. Наприклад, у четвертому класі тема «Виготовлення штучних квітів об'ємної форми» передбачає ознайомлення дітей з «послідовністю виготовлення штучних квітів об'ємної форми, способами кріплення елементів». При цьому «учень:

- має загальні уявлення про виготовлення штучних квітів об'ємної форми;
- розкриває послідовність дій під час виготовлення штучних квітів об'ємної форми;
- знає способи кріплення елементів виробу;
- вміє виготовляти квіти об'ємної форми» [6].

Як бачимо, основні завдання визначені досить загально. З якого матеріалу мають виготовлятися штучні квіти? Які способи кріплення елементів можуть використовуватися?

Недостатня кількість годин передбачена на роботу з тканиною. У третьому класі на тему «Аплікація з тканини» відводиться дві години. Учні ознайомлюються з видами та властивостями тканин, їх використанням, особливостями з'єднання тканини з папером та

правилами її різання. Реалізація цієї теми не передбачає роботу голкою, виконання найпростіших швів. Шиття не передбачене і в четвертому класі. Зі швом вперед і швом назад діти ознайомлюються лише при оздобленні виробів технікою «вишиванка». Крім цього вони виготовляють об'ємну аплікацію на тканині з використанням гудзиків, вчать їх пришивати (діти пришивають гудзики ще у другому класі на уроці з самообслуговування).

Позитивним є введення тем «Самообслуговування». На уроках учні вчать доглядати за одягом та взуттям, сервірувати стіл. Щоб робота дітей не була примітивною, пропонуємо в четвертому класі на відповідному уроці створювати моделі одягу не з паперу, а з тканини.

Заслугове на схвалення також проведення екскурсій у кожному класі, під час яких учні мають змогу ознайомитися з традиційними народними ремеслами, обладнанням, організацією праці та продукцією окремих промислових підприємств, спостерігати за роботою транспортних засобів, різних машин і механізмів.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що за своєю структурою і змістом нова програма суттєво відрізняється від попередньої. Вилучені складні теми («Креслення і монтаж простого електрокола»), введені нові теми («Аплікація технікою квілінг»). У змісті передбачена обробка паперу і картону, ниток і тканини, пластиліну і дроту, штучних і природних матеріалів. Робота з такими матеріалами найбільш доступна молодшим школярам, бо з них при незначних фізичних зусиллях без застосування складних інструментів діти можуть виготовляти найрізноманітніші вироби. Ці матеріали легко розмічати, згинати, різати, деталі з них можна з'єднувати за допомогою клею, ниток, тонкого дроту, а вироби завжди гарно і просто оздобити.

Поряд із цим варто зупинитися на тих недоліках і пропозиціях, врахування яких могло б сприяти вдосконаленню змісту трудового навчання в початкових класах.

В основу програми має бути закладений принцип політехнічної освіти, який ефективно сприяє всебічному розвитку особистості. Учні повинні ознайомитися з виробництвом матеріалів, їх властивостями, застосуванням, трудовою діяльністю людей, їх професіями. Варто більше уваги приділяти технічному моделюванню і конструюванню. Виготовляючи моделі і макети машин, діти будуть ознайомлюватися з елементами техніки, в них розвиватимуться творчість і самостійність [1, 27].

Потребує чіткого і конкретного визначення для кожного класу змісту графічної грамоти, засвоєння якого має важливе значення для трудової підготовки молодших школярів. У першокласників потрібно формувати первісні поняття про розмітку, уміння розмічати за допомогою зразка і клітинок, про шаблон і трафарет, правила користування ними, про геометричні фігури та їх елементи.

Другокласники мають отримати відомості про лінії креслення та їх призначення, прийоми вимірювання і розмічання лінійкою та кутником, побудову прямокутника на нерозлінійованому папері.

Добре, коли в третьому класі діти ознайомляться з поняттями креслення, ескіз, технічний рисунок, навчаться їх розрізняти і зможуть за ними виготовляти найпростіші вироби. Крім цього треба закріплювати знання учнів про лінії, геометричні фігури, вчити будувати коло за допомогою циркуля.

У четвертому класі варто знайомити школярів з об'ємними геометричними фігурами, їх елементами та розгортками, формувати вміння креслити розгортки куба (паралелепіпеда), циліндра, конуса і на їх основі виготовляти моделі різних технічних об'єктів.

Виходячи з нового Державного стандарту початкової загальної освіти, який вводиться в усі школи України з 1 вересня 2012 року, в програмах повинна бути велика варіативна складова, яка відсутня в останній програмі. Обов'язкова частина має складати приблизно 50% навантаження. Решту можуть конструювати самі вчителі, по-своєму розподіляти навчальний матеріал за темами, змінювати кількість запланованих годин залежно від інтересів учнів, матеріально-технічної бази, можливостей самих учителів. Варіативна

частина допоможе зробити підготовку дітей більш якісною і розкриває нові можливості для творчості педагогів.

Висновки. Реалізуючи програмні вимоги, слід пам'ятати, що трудове навчання матиме велике значення в загальній системі освіти лише тоді, коли кожен учитель навчиться практично здійснювати принципи розвивального навчання. При підготовці до кожного уроку потрібно чітко визначати, що нового дізнаються учні, наскільки вони можуть збагатитися інтелектуально, яких нових рис набудуть, які вміння будуть сформовані, включаючи загальнотрудова й загальнонавчальні. Треба завжди мати на увазі, що головна мета трудової підготовки молодших школярів – це розвиток творчої особистості учня. Виходячи з цього, процес трудового навчання потрібно організовувати так, щоб діти не працювали механічно, виконуючи під диктовку вчителя практичні дії, а осмислювали те, що роблять, вчилися аналізувати зразки, самостійно планувати трудовий процес, дотримуватися послідовності в роботі. Праця на кожному уроці повинна бути творчою, емоційною, інтелектуально насиченою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веремійчик І.М. Методика трудового навчання в початковій школі / І.М. Веремійчик. – Тернопіль: Мальва – ОСО, 2004. – С. 24-31.
2. Волкова Н.П. Педагогіка / Н.П. Волкова. – К.: Академвидав, 2007. – С. 266-284.
3. Педагогіка / под ред. Ю.К. Бабанського. – М.: Просвещение, 1988. – С. 366.
4. Програми для середньої загальноосвітньої школи: 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – С. 202-245.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я. Савченко. – К.: Абрис, 1997. – С. 39-68.
6. Трудове навчання. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 1-4 класи // Початкова школа. – 2012. – № 4. – С. 54-56.
7. Шутяк В.Г. Методика трудового навчання в початкових класах / В.Г. Шутяк. – Рівне: РДГУ, 2001. – С. 11-22, 182.

В.Г. ШУТЯК. О СОДЕРЖАНИИ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

***Резюме.** В статье акцентируется значение содержания образования как одного из важнейших компонентов процесса обучения; указывается, что функции содержания отражаются в программах по каждому предмету; анализируется последняя программа по трудовому обучению для младших школьников, разработанная на основе нового Государственного стандарта начального общего образования; представлены рекомендации, учитывая которые можно усовершенствовать содержания трудового обучения в начальных классах.*

***Ключевые слова:** содержание образования, учебная программа, начальные классы, трудовое обучение, принципы политехнического образования, графическая грамота.*

V.G. SHUTYAK. ON THE CONTENT OF STUDIES IN ELEMENTARY SCHOOL

***The summary.** The article deals with the importance of the content of education as one of the most important element of the process of education. It indicates that functions of the content are depicted in programs of each subject. It analyzes the latest Crafts program for junior schoolchildren that have been developed on the ground of the new State Standard in Elementary Education, gives recommendations, which, if being taken into account, will contribute to the improvement of the content of Crafts education in elementary schools.*

***Key words:** content of education, educational program, elementary education, Crafts, principle of polytechnic education, graphical literacy.*